

УДК 37.091.32
DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-3-16-22

Дубровська Лариса Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Дубровський Валерій Леонідович

старший викладач кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Коваль Тетяна Василівна

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлюється проблема запровадження інтегрованого навчання у молодшій школі, зосереджується увага на формуванні в учителів будувати інтегровані уроки за змістом навчальних дисциплін. Наголошено на тому, що інтегровані уроки у початковій школі є однією з ефективних форм навчання молодших школярів. Головна увага звернена на організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів та інтеграцію знань, які здійснюються злиттям в одному предметі (темі) елементів різних навчальних предметів шляхом широкого міждисциплінарного підходу, що передбачає визначення інтегративних принципів загальноосвітнього значення. Використання інтегрованого навчання в сучасній школі є актуальним, оскільки успішна методична реалізація передбачає досягнення мети якісної освіти.

Інтегровані уроки в початковій школі дають можливість учням досягнути усвідомленої потреби в міркуванні та висловлюванні своїх думок, вносити у звичайну систему уроків новизну, змінювати суворі кордони предметного викладання, що допомагає дітям сприймати важливі поняття крізь призму доступного, цікавого та зрозумілого. Розкрито окремі аспекти ефективної реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання у початковій школі. Подані матеріали надають можливість вчителю подати матеріал з різних предметів як єдине ціле, розвивати розумову діяльність школярів, формувати позитивні моральні якості учнів і викликати у них бажання вчитися.

Ключові слова: початкова школа, навчання, молодші школярі, урок, інтеграція, інтегроване навчання, інтегровані уроки, міжпредметні зв'язки.

Постановка проблеми. Сучасний процес навчання розвивається під гаслами постійного реформування, поліпшення умов навчання, ускладнення змісту освіти, що у свою чергу призводить до суттєвого зростання кількості інформації, яку повинен засвоїти учень за мінімальний проміжок часу. Саме тому, згідно з концепцією "Нова українська школа", вчителі початкової освіти активно впроваджують у систему навчання інтегровані уроки, які сприяють підвищенню активності та позитивної мотивації до навчання у молодших школярів.

Інтегрований урок є тим засобом навчання, що дозволяє за мінімальний проміжок часу отримати комплексні та системні знання. Завдяки урокам такого типу досягається найбільш складна мета навчального процесу, а саме – отримання системного, цілісного мислення. Інтегруватися можуть абсолютно різні, здавалося б, дисципліни – як гуманітарні, так і фундаментальні. Саме поєднання таких дисциплін в початковій школі дозволяє формувати у молодших учнів цілісне уявлення про людину та про світ в цілому.

Створення та впровадження в життя інтегрованих уроків дає змогу переосмислити пріоритети навчання, роль учня в навчальному процесі, взаємодію різних навчальних предметів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі інтеграції навчання присвячено в цілому чимало праць як педагогів, так і психологів, але проблема інтеграції сучасного процесу навчання залишається надзвичайно складною та невивченою. Можливо, навіть однією з найскладніших на сьогоднішній день у педагогіці, адже йдеться передусім про поєднання різних предметів в одному навчальному процесі, під час одного й того самого уроку. Вивчення природи інтеграції у початковій школі представлено фрагментарно, тому з'ясування цього питання є актуальним.

Найбільш цілісними та всеохоплюючими є праці С. У. Гончаренка, І. М. Козловської, М. Г. Іванчук, М. С. Вашуленко, С. В. Загв'язінського, в яких розкривається не тільки сутність інтеграції як педагогічного явища, а й подаються її форми, види. Дидактичні можливості інтеграційних занять багатокomплектного змісту початкової освіти досліджували такі вчені, як І. М. Козловська, Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко, Р. В. Ільченко та інші. Серед сучасних дослідників, які опікуються цією проблемою, можна назвати Т. Браже, О. Гільзову, М. Масол, О. Савченко, Н. Сердюкову, О. Сухаревську, В. Фоменка та ін.

Мета. Розкрити шляхи удосконалення системи освіти в початковій школі, що приведуть до відродження такого методичного явища, як інтеграція навчання, яке поступово переходить сьогодні з дискусії в практику.

Виклад основного матеріалу. У сучасній початковій школі значна увага приділяється всебічному розвитку школярів, формуванню їхнього цілісного наукового світогляду. Одним із засобів вирішення цієї проблеми стало поєднання основ наук з інтегрованими курсами, які можуть будуватися на основі повного злиття предметів, широкої міждисциплінарної інтеграції, поєднання блоків знань з окремих предметів. Логічно цю інтеграцію навчання сьогодні намагаються здійснити передусім на його першому етапі в початковій школі. З огляду на це у педагогічній літературі наводяться як переваги, так і недоліки подібних експериментів.

Так, Ю. М. Калягін позитивним фактором інтеграції в початковій школі вважає відносну готовність учителя, який веде більшість навчальних предметів. Негативними ж факторами для інтеграції в початковій школі, як зазначається в публікаціях останнього часу, є "нечисленність навчальних предметів, необхідність формування надзвичайно важливих навичок читання, письма та лічби, складність у викладі інтегрованих курсів так, щоб дітям цієї вікової категорії було цікаво й зрозуміло" [6, с. 40].

До того ж не кожне об'єднання навчальних предметів чи їх складових є інтеграцією. Необхідна провідна ідея, реалізація якої забезпечить нерозривний зв'язок, цілісність цього курсу. Вважаємо, що такою наскрізною ідеєю в підручниках з читання в початковій школі повинен стати національний компонент. Стосовно підручників з читання, в яких закладена пропедевтика літературної освіти, то вони специфічні іще й з погляду об'єкта вивчення – художньої літератури. Вона ж інтегральна за своїм призначенням і є першоосновою для утвердження моралі та громадянськості, вироблення культури і переживань, виховання художнього смаку, для розвитку мовлення учнів, образності мислення.

Як стверджує О. Я. Савченко, вчителі часто не відрізняють уроків інтегрованого змісту від уроків з використанням міжпредметних зв'язків. На її погляд, це різні методичні поняття. Насамперед, міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів [8, с. 236]. Ці завдання мають допоміжні значення і є окремими короткочасними елементами уроку, які сприяють глибокому сприйманню й осмисленню понять, що вивчаються. Наприклад, на уроці читання творів з теми "Прийди, весно, з радістю" (3 клас) вчитель актуалізує у вступній чи узагальнювальній бесіді ознаки різних станів природи або використовує дитячі малюнки на весняну тематику – у даному разі маємо справу з міжпредметними зв'язками уроків природознавства і малювання. Якщо зміст уроку за темою "Художній образ весни" зінтегровано з різних видів діяльності для створення в свідомості та уяві дітей літературно-художнього образу весни, то це – урок інтегрованого змісту [2, с. 31]. Особливість такого уроку в тому, що тут поєднуються

блоки знань з різних предметів. Точніше сказати, це урок з елементами інтеграцій на відміну від тих, що побудовані за програмою інтегрованих курсів і уроків з елементами інтеграції змісту двох чи більше предметів, які за навчальним планом викладаються як окремі.

Під час проведення інтегрованих уроків вчителю доводиться самостійно визначити, яка мета цього інтегрованого уроку, як він сприятиме цілісності навчання, формуванню знань на якісно новому рівні. Мета уроків, побудованих на інтегрованому змісті, створити передумови для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уваги, позитивного емоційного ставлення до пізнання.

Аналіз діючих програм для чотирирічної школи та вивчення досвіду роботи вчителів, які використовують уроки такого змісту, свідчать про широкі можливості для взаємозв'язку змісту навчального матеріалу з кількох навчальних предметів.

Як бачимо, можливості для інтеграції змісту освіти досить широкі. Щодо кількості уроків інтегрованого змісту, то однозначної відповіді бути не може. Це залежить від умінь вчителя провести інтегрований урок так, щоб не було переважанню дітей враженнями, щоб він був не мозаїкою окремих картин, а саме слугував одній меті. Для цього треба завчасно, хоча б на півріччя, проаналізувати календарні планування і відібрати ті питання з програми, які близькі за змістом або метою використання. Адже до проведення інтегрованих уроків треба готуватись не лише вчителю, а й учням.

Стрижнем пошуків учителів є ідея розвитку особистості молодших школярів на основі збагачення їх сприймання і мислення яскравими інтелектуальними почуттями, створення на уроках діалогів, співробітництва різних рівнів.

Уроки інтегрованого змісту вчителі проводять здебільшого як вступні до теми або узагальнювальні. До них заздалегідь готують учнів: насичування їх сприймання відповідними враженнями, активізуючи словник, інтерес до певної теми. Такі уроки емоційно збагачують освітній процес.

Головне місце на інтегрованих уроках передові вчителі відводять елементам творчого пошуку. У процесі проведення інтегрованих уроків педагоги вміло й ефективно керують принципами засвоєння і застосування знань, формують мислення школярів, їхню емоційну та вольову сферу, моральні, естетичні та світоглядні аспекти особистості, навчальні і трудові уміння. Також функцію синтезування і поглиблення знань у передовій педагогічній практиці виконують системно-узагальнювальні заняття, інтегративні дні, інтегровані курси, заняття в гуртках, екскурсії в природу тощо.

Цікаві уроки проходять у незвичайній формі, на яких інтегруються предмети читання і природознавство. Вони активізують розумову діяльність за допомогою використання елементів зацікавленості, повідомляючи цікавий факт, який ніби конкретизує відповідний програмовий матеріал [3, с. 21]. Щоб зацікавленість учнів не зникла швидко, щоб зростала допитливість, пізнавальний інтерес – проведення ігор, розповіді цікавих фактів, урок потрібно супроводжувати запитаннями: "Чому?", "Для чого?", "Як це пояснити?"

Такі уроки виховують любов до природи, бажання берегти і любити рідну землю, естетичні смаки і почуття. Нестандартні підходи, які присутні на уроці, стимулюють самостійність, творчу активність, ініціативу школярів, підвищують якість знань, розвивають творче мислення, узагальнюють і систематизують знання.

Мета такого уроку – збагачення чуттєвого досвіду, розширення кругозору дітей, створення мотиву мистецької діяльності – бажання передати власне бачення краси. Інтегрований урок допомагає вчительці різнобічно і системно сформулювати необхідні уявлення і поняття. Різні види діяльності, які присутні на уроці, роблять його цікавим, запобігають стомлюванню дітей, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому.

Практично реалізуючи проблему інтеграції навчання молодших школярів, передові педагоги перевіряють ефективність проведення різноманітних інтегрованих уроків. При цьому вони створюють на уроках різні ситуації, які допомагають дітям

зрозуміти, що без знань, наполегливої розумової праці в житті обійтися не можна, а міцні знання і навички формуються лише за активної діяльності.

В результаті виникає необхідність проводити різноманітні інтегровані уроки, наприклад: інтегрований урок з читання, української мови, природознавства, художньої праці на тему "Осінь щедра, осінь золотава", урок, на якому інтегруються знання з читання і художньої праці, на тему "Виготовлення виробів з тканини. Мішечок для насіння (за готовою викрійкою)" та інші [1, с. 48–49].

Дуже цікава форма інтегрованого уроку вивчення правил дорожнього руху (з елементами читання, рідної мови, розвитку усного мовлення, малювання), досить активно діти працювали на уроці художньої праці (музика, хореографія) під час теми "Розучування пісні В. Кравчука "Свято зими", вивчення рухів до неї. Виготовлення аплікації "Сніговик".

Мета вчителя в даному випадку не давати учням знання в готовому вигляді, а за допомогою запитань, постановки пізнавальних завдань спонукати їх брати активну участь у здобуванні знань. Так, наприклад, урок, на якому зінтегровано види діяльності з таких предметів, які вивчаються за програмою як самостійні: рідна мова й мовлення; образотворче мистецтво; природознавство; читання; музика; елементи фізкультури та хореографії.

Кожен з уроків у молодших школярів можна зінтегрувати з англійською мовою, враховуючи всі труднощі, які виникають в учнів при вивченні цього предмета.

Міжпредметні зв'язки з іноземної мови дадуть можливість:

- стимулювати мовленнєвий та загальний розвиток дітей, підвищити загальноосвітню цінність початкового навчання як фундамент загальної освіти;
- позитивно впливати на розвиток психічних функцій дитини: уваги, пам'яті, мислення, уяви;
- сприяти залученню дітей до культури інших народів, формуючи тим самим загальнолюдську свідомість;
- підвищити рівень знань як з навчальних предметів, так і з іноземної мови;
- розширити комунікативні компетентності молодших школярів.

Іноді на практиці виходить, що можна вдало і доцільно поєднати навіть зовсім не поєднувані речі. Це залежить від того, як педагог зможе "сконструювати" заняття, вибрати оптимальні форми й методи реалізації навчального матеріалу.

Важливою умовою проведення інтегрованих занять має бути узгодження часу вивчення певних понять, оскільки зінтегровані теми у кожного предмета повинні бути в річному плануванні розміщені у невеликому часовому інтервалі одна від одної.

До інтегрованих уроків вчитель готує заздалегідь і своїх учнів, врахувавши, що вони повинні повторити, які завдання виконати. Він повинен намагатись максимально задіяти кожного, але так, щоб не перевантажити дітей.

Отже, застосовуючи різні прийоми для активізації розумової діяльності учнів, розвитку їхньої пізнавальної активності й самостійності, можна перетворювати одноманітне заняття на цікаве, нетипове, обов'язково з елементами невідомого. Творчі завдання сприяють інтелектуальному розвитку дитини, цілісності світобачення, реалізації виховних завдань. Зазначені завдання, види роботи можуть використовуватися і на уроках рідної мови, розвитку зв'язного мовлення.

Значний резерв для ефективності реалізації виховної функції навчання має включення краєзнавчого матеріалу у зміст навчання [44]. Це сприяє залученню учнів до народної і професійної культури рідного краю, традицій, обрядів, звичаїв, вивчення історико-культурних пам'яток, цінностей регіону.

Розробляючи зміст і методику роботи щодо використання здобутків рідного краю в навчально-виховному процесі в початкових класах, передові педагоги виходять з таких міркувань: ефективність виховання молодших школярів засобами краєзнавства залежить від того, наскільки вчитель може змоделювати інтегроване заняття так, щоб кожен учень з його допомогою зміг віднайти в тому чи іншому творі або виді діяльності особистісно ціннісний смисл, сприйняти і зрозуміти його не тільки на перцептивно-когнітивному, а й на емоційному та дієво-практичному рівнях.

Дослідження проблеми інтеграції змісту освіти показує, що педагоги визнають переваги інтегрованого навчання та добре ознайомлені зі способами інтеграції

змісту освіти, проте переважно використовують такі види інтеграції, як інтегровані курси та інтегровані уроки. Значно менше уваги приділяється інтегрованим підручникам та інтегрованим завданням. Серед проблем практичної реалізації інтегрованого навчання названо недоліки в методичному забезпеченні інтегрованого навчання, відсутність вільного часу для належної підготовки до інтегрованих занять, недостатнє стимулювання з боку керівництва.

Висновки. Отже, проведення інтегрованих уроків сприяє громадянському, естетичному, трудовому й моральному вихованню. Органічне поєднання етнорегіонального змісту навчання з основними позаурочними формами краєзнавчої роботи дає змогу повною мірою розкрити його виховний потенціал.

Література

1. Балашова І. Л. Оформлення газети до Нового року: інтегрований урок рідної мови з елементами розвитку мовлення, природознавства, музики і малювання. *Розкажіть онуку*. 2001. № 2. С. 48–49.
2. Голубицька В. В. Природа – наш дім: інтегрований урок з позакласного читання: 3 клас. *Розкажіть онуку*. 2000. № 7. С. 30–31
3. Довбак В. М. У гості до квітів: інтегрований урок-мандрівка з природознавства, народознавства та розвитку зв'язного мовлення: 2 кл. *Початкова школа*. 1997. № 6. С. 20–23.
4. Ільченко В. Р. Інтеграція змісту освіти та сучасні проблеми загальноосвітньої школи. *Імідж сучасного педагога*. 2002. № 2 (21). С. 14–17.
5. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2001. 97 с.
6. Калягин Ю. М., Алексєнко О. Л. Інтеграція шкільного навчання. *Начальная школа*. 1990. № 9. С. 28–29.
7. Мантула Т. І. Інтегроване викладання та предметні зв'язки в історичному аспекті сьогодення. *Житомирський науковий вісник*. 2005. № 5. С. 95.
8. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ: Магістр–8, 1997. 256 с.
9. Прошкуратова Т. Використання живопису Катерини Білокур на уроках: інтегрований урок з української мови й образотворчого мистецтва. *Початкова школа*. 1998. № 3. С. 15–16.
10. Чекіна О. Ю. Інтегровані уроки в початковій школі. Харків: Основа, ПП "Тріада+", 2007. С. 7–10.

References

1. Balashova, I.L. (2001). Oformlennia hazety do Novoho roku: intehrovanyi urok ridnoi movy z elementamy rozvytku movlennia, pryrodoznavstva, muzyky i maliuvannia [New Year's Newspaper Design: An integrated native language lesson with elements of speech, science, music, and drawing.]. *Rozkazhit onuku – Tell your grandson*, 2, 48–49 [in Ukraine].
2. Holubyt'ska, V.V. (2000). Pryroda – nash dim: intehrovanyi urok z pozaklasnoho chytannia: 3 klas [Nature is Our Home: An Extra-curricular Reading Lesson: Grade 3]. *Rozkazhit onuku – Tell your grandson*, 7, 30–31 [in Ukraine].
3. Dovbak, V.M. (1997). U hosti do kvitiv: Intehrovanyi urok-mandrivka z pryrodoznavstva, narodoznavstva ta rozvytku zviaznoho movlennia: 2 kl. [Visiting the Flowers: An Integrated Travel-Lesson in Natural Science, Science, and Communication Development: 2 cl.]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 6, 20–23 [in Ukraine].
4. Ilchenko, V.R. (2002). Intehratsiia zmistu osvity ta suchasni problemy zahalno-osvitnoi shkoly [Integration of educational content and current problems of secondary school]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of the modern teacher*, 2 (21), 14–17 [in Ukraine].
5. Ivanchuk, M. H. (2001). *Osnovy tekhnolohii intehrovanoho navchannia v pochatkovii shkoli* [Fundamentals of Integrated Learning Technology in Primary School]. Chernivtsi: Ruta [in Ukraine].
6. Kaliahyn, Yu.M. & Aleksenko. O.L. (1990). Yntehratsiia shkolnoho obuchenia [Integration of schooling]. *Nachalnaia shkola – Primary school*, 9, 28–29 [in Russian].
7. Mantula, T.I. (2005). Intehrovane vykladannia ta predmetni zviiazky v istorychnomu aspekti sohodennia [Integrated teaching and contextual links in the historical aspect of today]. *Zhytomyrskiyi naukovyi visnyk – Zhytomyr Scientific Bulletin*, 5, 95 [in Ukraine].
8. Savchenko, O.Ya. (1997). *Suchasnyi urok u pochatkovykh klasakh* [The modern lesson in elementary school]. Kyiv: Mahistr – 8 [in Ukraine].

9. Proshkuratova, T. (1998). Vykorystannia zhyvopysu Kateryny Bilokur na urokakh: intehrovanyi urok z ukrainskoi movy y obrazotvorchoho mystetstva [Using Katerina Bilokur's Painting in Lessons: An Integrated Lesson in Ukrainian and Fine Arts]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 3, 15–16 [in Ukraine].

10. Chekina, O.Yu. (2007). *Intehrovani uroky v pochatkovii shkoli* [Integrated lessons in elementary school]. Kharkiv: Osnova, PP "Triada+" [in Ukraine].

Дубровская Л. А.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, начального образования и образовательного менеджмента Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Дубровский В. Л.

старший преподаватель кафедры педагогики, начального образования и образовательного менеджмента Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Коваль Т. В.

старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

**Теоретические аспекты проблемы интеграции
содержания обучения в начальной школе**

В статье речь идет о внедрении интегрированного обучения в начальной школе, рассматриваются теоретические вопросы интеграции и приводится пример ее применения в учебном процессе начальной школы, приведены признаки интеграции. Уделено внимание утверждению, что интеграция содержания учебных дисциплин способствует повышению уровня обучения, т. к. обеспечивает естественные связи между процессами и явлениями окружающей среды, раскрывает его материальное единство.

Ключевые слова: начальная школа, обучение, младшие ученики, урок, интеграция, интегрированное обучение, интегрированные уроки, межпредметные связи.

Dubrovskaya Larysa

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
at the Department of Pedagogy, Primary Education,
and Educational Management, Nizhyn Mykola Gogol State University

Dubrovskiy Valerii

Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Primary Education,
and Educational Management, Nizhyn Mykola Gogol State University

Koval Tetiana

Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Primary Education,
and Educational Management, Nizhyn Mykola Gogol State University

Theoretical aspects of integration of educational content in primary school

The article suggests the coverage of the issue of implementing the integrated education in primary school. The authors focus on developing teachers' skill to design integrated lessons according to the contents of curricular subjects. Integrated lessons are highlighted as an effective form of instruction for junior school children. The emphasis is put largely on organizing learning and cognitive activity of school children and integrating knowledge by merging elements of various disciplines in one subject through a wide interdisciplinary approach that presupposes definition of integrative principles of the general educational value. Integrated learning is significant for modern school since effective methodological realization ensures reaching the goal of quality education.

In primary school, integrated lessons enable students to develop an intended need for cognition and expressing their opinions. Such approach yields novelty to the conventional lesson system, alter rigid boundaries of the subject instruction; all this helps students to comprehend essential concepts through the paradigm of the accessible, appealing, and comprehensible.

The study exposes some aspects of the efficient implementation interdisciplinary integration of the educational content; the presented materials would facilitate teachers in presenting information in different subjects as integrity, to develop students' cognition and mores, to motivate them to study.

Key words: primary school, learning, junior school children, lesson, integration, integrated learning, integrated lessons, interdisciplinary connections.